

Сергеева Н.В.

*кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри дизайну,
Черкаський державний технологічний
університет*

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО: КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСФОРМАЦІЇ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу соціально-культурних функцій народного мистецтва. Розглядається можливість сучасного осмислення його феномену по відношенню до формування етнічноповідного предметно-духовного світу людини.*

***Ключові слова:** народне мистецтво, традиційне мистецтво, предметно-духовне оточення.*

***Аннотация.** Сергеева Н.В. Народное искусство: культурный потенциал трансформации. Статья посвящена анализу социально-культурных функций народного искусства. Рассматривается возможность современного осмысления его феномена относительно формирования этничесоответствующего предметно-духовного мира человека.*

***Ключевые слова:** народное искусство, традиционное искусство, предметно-духовное окружение.*

***Annotation.** Sergeeva N.V. Folk art: cultural potential of transformation. The article is devoted the analysis of socio-cultural functions of folk art. Possibility of modern judgment of its phenomenon concerning formation corresponding etnicukal in subject-spiritual world the person considered.*

***Key words:** folk art, traditional art, subject-spiritual surroundings.*

Надійшла до редакції 17.10.2011

Постановка проблеми. Протягом свого існування державна незалежність України зіштовхувалась з багатьма викликами — екологічними, економічними, ідеологічними, культурними. Ймовірно, не буде помилковим вважати, що, саме через власну неспроможність визначено відповідати останнім, маємо чи не найгірші позиції й з інших показників у світовому співтоваристві. Ілюстрацією закономірності взаємозв'язку потужності держави з рівнем її культурного самовизначення є найважливіше ставлення світових країн-лідерів до національної та культурної самоідентифікації особистості, піклування про збереження та відтворення національно-державних цінностей. Охоплюючи всю сферу матеріально-духовних відносин та ґрунтуючись на соціально-історичній спадщині, саме культура виступає у ролі квінтесенції всіх видів життєдіяльності людини. Мистецтво ж, як невід'ємна складова культури, є проявом міри світопізнання та засобом світоперетворення, за допомогою якого людина реалізує безліч важливих для неї духовно-практичних функцій. Сутнісні засади феномену мистецтва пов'язані з парадоксальною рушійною здатністю синтезувати індивідуальне та загальнолюдське, виявляти характер зв'язку спільності людей та відбивати історичні етапи їх самосвідомості. Звідси, народне мистецтво можна розглядати як уособлення специфічної форми етнічної суспільної свідомості, демонстрацію культурного потенціалу можливостей розвитку нації.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дослідження проведено в межах плану науково-дослідної роботи кафедри дизайну Черкаського державного технологічного університету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій відповідно до окресленої теми характеризується розгалуженістю напрямів її наукового осмислення. Найбільш розробленими можна вважати сфери культурології (І. Дзюба), соціології (О. Іванкова-Стецюк, О. Донченко, Л. Бевзенко), політології (М. Стріха), етнографії (М. Костомаров), етнопсихології (В. Янів, Г. Шпет, О. Кульчицький, М. Шлемкевич). Вивчення їх напрацювань допомогло з'ясувати, що основою розвитку суспільства є народна культура, без знання якої просто неможливо передбачити хід та наслідки багатьох сучасних соціальних процесів. Наголошуючи на цінності творів традиційного мистецтва як джерела вивчення соціорегулятивних функцій народної культури, її потенційні можливості в суспільстві сучасними дослідниками, нажаль, практично не аналізуються. Більш того, визнаючи важливий соціальний статус народної культури в Україні, науковцями окреслюються складні умови її існування та взаємовідносин з державою, а також з'ясовано, що найвужчими місцями у системі її самовідтворення є використання творчого потенціалу молодих митців та нерівні умови щодо можливостей у його розвитку і використанні [1].

Аналіз творчих культурних практик з народної творчості свідчить про певну відокремленість традиції від сучасного мистецтва, відстань, яка вимірюється

не лише у часі, а й у сенсовому просторі. Загалом, на сьогодні народне мистецтво виступає у ролі тієї «музейної» цінності, яку необхідно берегти й охороняти, самостійне, без належної підтримки, життя якої просто приречене на загасання. Характеризуючи трансформаційні процеси сфери культури за часів української незалежності, колектив авторів під керівництвом Ю.П. Богуцького у книзі «Українська культура в європейському контексті» [5] наголошує на тому, що їх не можна назвати цілком позитивними та несуперечливими. Так, в теперішню постіндустріальну добу все більшого значення починають набувати нові форми творчої діяльності, пов'язані з так званими креативними, інтелектуальними індустріями, котрі, пропонуючи нові ідеї та образи, виходять на провідні місця в економічному житті розвинених суспільств. Явище індустріалізації культури тісно пов'язане з процесами глобалізаційними і за висловлюванням Ю.П. Богуцького, доводить мистецтво до товарного вигляду, поширюючи його, головним чином, через електронні мас-медіа. На рівні повсякденної життєдіяльності людини глобалізація проявляється у розростанні стандартизованого ринку культурних послуг і товарів, зміні способу життя і форм проведення дозвілля. Як наслідок, це поступово призводить до втрачання культурними нормами ролі регулятора відносин між особистістю та суспільством. А отже, нові концептуальні підходи до української культурної політики ще мають «забезпечити створення правових, економічних та організаційних умов для збереження і всебічного розвитку української культури як важливого чинника розбудови повноцінного демократичного суспільства, основи для формування цілісної культурно-національної ідентичності, успішного розвитку України як повноправного члена світової співдружності, співтворця світової культури та світового економічного багатства» [5].

Мета даної роботи полягатиме у сучасному осмисленні поняття народного мистецтва та виявленні потенційних можливостей цього явища як чинника культурних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на усталеність у використанні словосполучення «народне мистецтво», в якості терміну однозначного тлумачення, на сьогоднішній день, воно не має. А «самодіяльнісна» (аматорська) природа творів народного мистецтва ще відносно до недавнього часу давала привід асоціювати його з примітивним. На думку Я.А. Шер [6], народне мистецтво слід розуміти як дещо відвічне, автохтонне, першопочатково властиве даному етносу, племені чи народності. Народна творчість, ґрунтуючись на національних культурних традиціях, є синонімічною до поняття «традиційне мистецтво», в якому закладена її головна сутність та відмінність від мистецтва сучасного. Традиційне мистецтво тісно пов'язане з ритуально-міфологічною колективною свідомістю, яка сприяла накопиченню системи позитивних знань, характерних для кожної етнічної групи. В цьому розумінні, мистецтво виступає у ролі засобу передачі родового знання, де соціальна значущість творчості визначається

дотриманням традиційних формальних схем, котрі визнаються усією общиною. Твори традиційного мистецтва свідчать про різноманітність національних, племінних та регіональних проявів самобутньої творчості, виявляють зв'язок історичної спадковості по відношенню до мистецтва попередніх епох. Вони позбавлені самоцільності естетичної якості та, водночас, утворений сенс їх символів є зрозумілим для сприйняття всім колективом. На відміну від професійно підготованих художників народні майстри зосереджені на слідуванні традиціям та колективному досвіду попередніх поколінь, ніж утворенні чи вигадуванні.

Народна творчість існує як сукупність численних видів, жанрів, родів і охоплює найрізноманітніші сфери художньої діяльності — поетичну творчість, театральне, музичне, танцювальне, декоративне, образотворче мистецтва. Декоративне мистецтво, що, в свою чергу, поділяється на декоративно-прикладне, монументально-декоративне, оформлювальне, театральне-декоративне тощо, відіграє важливу роль у всезагальній народній культурі, відображає та художньо-естетично формує матеріальне становище оточуючої людини середовища. Двоакість характеристики — декоративне і прикладне народного (традиційного) мистецтва обумовлена його тісними взаємовідносинами з людським побутом та проявилася у численних розгалуженнях, які поступово формувалися особливостями укладу життя, природно-географічними умовами та історично усталеними традиціями. Безпосередньо пов'язане з великою кількістю різноманітних ремесел та промислів¹ — ковальство, золотарство, обробка шкіри, кравецьке ремесло, ткацтво, гутництво, столярство, стельмаство, гребінництво, бондарство, плетіння тощо народне мистецтво повністю забезпечувало утилітарні та естетичні потреби людини. Іншими словами, споконвічно традиційне декоративно-прикладне мистецтво сприяло створенню функціонально, етнічно та екологічно доцільного, гармонійного предметно-духовного оточення людини. Поступ еволюції ж у видозміні форм, матеріалів чи технологій відбувався вивірено, поволі, з очевидною та функціонально обґрунтованою необхідністю. Важливо усвідомлювати, що, вибудоване таким чином, органічне відношення «рід — людина» відводило останній головну, підпорядковує роль, роблячи цей світ співіснування зрозумілим та прогнозовано керованим.

Початок кризи народного мистецтва, як феномену матеріалізації традиційних цінностей українського народу, ймовірно, був пов'язаний з процесами відокремлення ремесла від землеробства, обезземелення селян, суспільного поділу праці, розвитку міст та торгівельних відносин, розшарування соціальних верств населення, безперервної зміни технологій. Промисловий переворот XIX ст.²,

¹ За часів Київської Русі налічувалося близько 100 ремісничих спеціальностей. У XV–XVII ст. таких спеціальностей було вже понад 270; почалося об'єднання ремісників у цехи [3].

² Промисловий переворот в Україні розпочався з кріпосної, поміщицької мануфактури у цукровій та горіличній галузі в 40-х рр. XIX ст. [2]

концентрація «великого» виробництва, належність його потужностей до капіталістичної приватної власності, сприяючи розвитку ринкових відносин, поступово формували в суспільстві й нові життєві цінності. А відтак — нові погляди на організацію побуту й дозвілля, спосіб життя, нові культурні орієнтири.

Декоративно-прикладне мистецтво як вид традиційної творчості, на сьогоднішній день, збереглося у вигляді виробництва сувенірів, предметів утилітарно-побутового призначення та унікальних творів, що виготовляють за спеціальним замовленням. Воно функціонує завдяки наявності творчих осередків (Яворів, Клембівка, Решетилівка, Петриківка, Богуслав, Опішне та інші), діяльності Спільки народних майстрів України й Національної спільки художників України, законодавчій та фінансовій підтримці держави. Разом з тим, сучасний стан розвитку народних художніх промислів є вельми незадовільним. Аналіз даної галузі, навіть, на прикладі традиційно усталеного Закарпатського регіону свідчить про наявність цілої низки проблем:

- важкий фінансово-економічний стан підприємств, що не дозволяє залучати додаткові інвестиції;
- високе фізичне й моральне зношення технічної бази;
- відсутність маркетингової діяльності, досвідчених менеджерів у галузі народних промислів, низький рівень керування;
- соціальна незахищеність майстрів-ремісників, які займаються нелегальним способом виробництва;
- падіння попиту на справжні художні вироби, нагромадження ринку підробок і продукції низького художнього рівня;
- загальна роз'єднаність майстрів і пов'язане з цим дублювання випуску тих самих виробів;
- старіння майстрів народних художніх промислів і загроза втрати художньо-стильових особливостей, традицій і спадковості;
- ускладнення процедури визначення художнього рівня виробів народних художніх промислів (перенесення права атестації зразків виробів народних художніх промислів від регіональних художньо-експертних рад до Державної художньо-експертної ради при Міністерстві культури і туризму України), що призведе до припинення діяльності більшості підприємств та їх виходу з легального ринку [4].

Прикро констатувати, але сучасний «середній» українець виступає у ролі елемента новонабутої системи споживання, яка більше спирається на закони світової економіки, ніж на етнічні чи національні традиції. У виборі наповнення власного предметного оточення ми часто орієнтуємося на привнесену й розрекламовану естетику життєдіяльності, яка витіснила звичні для українського народу морально-етичні, культурні цінності. Відношення до природи, землі як до живого організму, шанобливе ставлення до батьків та родини, культ працелюбства та свободи — все це традиційно формувало особливий дух та ментальність українського народу, відбивалось у

його творчості, унікальності його предметного світу. Феномен народного мистецтва якраз і полягав у його безпосередньому сприйнятті та відчутті народом, його найширшій інтеграції до всіх сфер життя.

Захоплення ідеями можливостей промисловості й чужими проектними концепціями разом з іншими історичними, ідеологічними, економічними чинниками призвело до втрати важливого зв'язку змісту, естетичної значимості та форми — особливого матеріалізованого зв'язку цілої нації зі своїм етнічним корінням. Без його свідомого відновлення виконання соціально-культурної регулятивної функції мистецтва (в тому числі і дизайну) є відчайдушним шляхом наосліп.

Висновки. Виявлення потенційних можливостей народного мистецтва як уособлення специфічної форми етнічного самовизначення суспільства пов'язане з усвідомленим ставленням до його важливої ролі чинника культурних трансформацій. Для повноцінного виконання своєї традиційної соціально-культурної функції, народне мистецтво сьогодні має стати засобом у відтворенні етнічно відповідного зв'язку змісту, естетичного та форми предметно-духовного оточення людини. Здійснення цієї умови пов'язане з інтеграцією головних принципів народної творчості до концепцій сучасних художньо-проектних практик, на чому й планується зосередити подальший напрямок роботи.

Література:

1. Іванкова-Стецюк О.Б. Народна культура в житті сучасного українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціологічних наук: 22.00.03 — соціальна структура, соціальні інститути та соціальні відносини. — Інститут соціології НАН України / О.Б. Іванкова-Стецюк. — К., 2000. — 20 с.
2. Тимочко Н.О. Економічна історія України: Навч. посіб./ Н.О. Тимочко. — К.: КНЕУ, 2005. — 204 с.
3. Пономарьов А.П. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник / А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Космина. — К.: Либідь, 2004. — 256 с.
4. [Електронний ресурс]: Про обласну цільову програму відродження, збереження і розвитку народних художніх промислів на 2007-2011 роки Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/en/catalog/item/601.htm>
5. [Електронний ресурс]: Сучасні культурні практики. Виклики часу і державна стратегія / Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/10310208/cultirologiya/sushasni_kulturni_praktiki
6. [Електронний ресурс]: Шер Я А Традиционное первобытное искусство / Режим доступу: http://www.portal-slovo.ru/art/36144.php?ELEMENT_ID=36144